
РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.98>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Дідківська Г.В.,

*професор кафедри кримінального
права та процесу ДПУ, д.ю.н., професор,
ORCID: 0000-0003-1714-4804*

Дідківська Г.В. Актуальні питання притягнення до кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів.

У даній статті розглядаються питання щодо удосконалення кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів та питання щодо вирішення належної охорони свободи масової інформації неможливе без комплексної реформи кримінального законодавства, так і законодавства про засоби масової інформації. Зазначається про потребу у реформуванні і правозастосовної практики з обов'язковим урахуванням вимог міжнародних стандартів. Зазначається, що захист професійної діяльності журналістів і права громадян на своєчасне отримання важливої інформації можливий лише на основі системи взаємопов'язаних норм кримінального законодавства, законодавства про засоби масової інформації і законів, що передбачають доступ громадян до інформації.

Аналізується законопроект який спрямований Верховною Радою України на посилення захисту журналістів, їхній близьких родичів та членів їхньої сімей від застосування погроз або насильства у зв'язку із здійсненням журналістами законної професійної діяльності, а також у випадку перешкоджання їх законній професійній діяльності.

Вказується про законодавчі неточності щодо визначення потерпілого, різні підходи до визначення понять і термінів, переліків, що тягнуть за собою певні неузгодженості при кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з перешкоджанням професійній діяльності журналістів призводить до проблем притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Зазначено, що захист професійної діяльності журналістів і права громадян на своєчасне отримання важливої

інформації можливий лише на основі системи взаємопов'язаних норм кримінального законодавства, законодавства про засоби масової інформації і законів, що передбачають доступ громадян до інформації. Висловлюється думка, що таку діяльність необхідно буде посилити після воєнного стану.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, покарання, кваліфікація кримінальних правопорушень, перешкоджання професійній діяльності журналістів, засоби масової інформації.

Didkivska H. Current issues of criminal liability for interfering with the professional activities of journalists.

This article examines the issue of improving criminal legislation regarding criminal liability for obstructing the professional activities of journalists and the issue of adequate protection of freedom of mass information is impossible without a comprehensive reform of criminal legislation and legislation on mass media. It is noted about the need for reform and law enforcement practice with mandatory consideration of the requirements of international standards. It is noted that the protection of the professional activity of journalists and the right of citizens to receive important information in a timely manner is possible only on the basis of a system of interrelated norms of criminal legislation, legislation on mass media and laws providing for citizens' access to information.

The draft law aimed by the Verkhovna Rada of Ukraine to strengthen the protection of journalists, their close relatives and their family members from the use of threats or violence in connection with journalists' legitimate professional activities, as well as in the event of obstruction of their legitimate professional activities, is analyzed.

Legal inaccuracies regarding the definition of the victim, different approaches to the definition of concepts and terms, lists, which entail certain inconsistencies in the qualification of criminal offenses related to obstructing the professional activities of journalists, lead to problems of bringing guilty persons to criminal responsibility. It is noted that the protection of the professional activities of journalists and the right of citizens to receive important information in a timely manner is possible only on the basis of a system of interrelated norms of criminal legislation, legislation on mass media and laws providing for citizens' access to information. The opinion is expressed that such activities will need to be strengthened after martial law.

Key words: criminal responsibility, punishment, qualification of criminal offenses, obstruction of professional activities of journalists, mass media.

На сьогодні питання щодо перешкоджання професійній діяльності журналістів питання щодо вирішення належної охорони свободи масової інформації неможливе без комплексної реформи кримінального законодавства, так і законодавства про засоби масової інформації. Вбачається потреба у реформуванні і правозастосовної практики з обов'язковим урахуванням вимог міжнародних стандартів. Захист професійної діяльності журналістів і права громадян на своєчасне отримання важливої інформації можливий лише на основі системи взаємопов'язаних норм кримінального законодавства, законодавства про засоби масової інформації і законів, що передбачають доступ громадян до інформації. Хоча, наразі, під час воєнного стану це є дещо ускладненим питанням для вирішення його комплексно.

Статтю 171 Кримінального Кодексу України, наразі, передбачено, «незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років» [1].

На думку багатьох науковців та практиків вважається, що структура статті є такою, що не відповідає сучасним вимогам нашого суспільства. Тому, Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів» (законопроект № 3633). Про

це йдеться на сайті парламенту. За це рішення проголосував 341 депутат, повідомляється на сайті Верховної Ради.

«Законопроект спрямований на посилення захисту журналістів, їхніх близьких родичів та членів їхньої сімей від застосування погроз або насильства у зв'язку із здійсненням журналістами законної професійної діяльності, а також у випадку перешкоджання їх законній професійній діяльності», – мовиться в пояснювальній записці.

Відповідно до документа, відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від семи до чотирнадцяти років настає за насильство стосовно журналіста чи членів його сім'ї, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб або організованою групою.

Закон збільшує санкції статті 171 ККУ України (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів). Зокрема, до цієї статті внесено такі зміни: незаконні вилучення журналістських матеріалів «караються штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років»; вплив на журналіста з метою перешкоджання професійній діяльності «карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років»; перешкоджання роботі журналістів службовими особами «карається штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

Автори законопроекту вважають, що ухвалення закону сприятиме посиленню захисту журналістів, їхніх близьких родичів та членів їхніх сімей від погроз або застосування насильства під час здійснення журналістами законної професійної діяльності [2].

Для розуміння необхідності внесення змін до законодавства доцільно навести декілька прикладів щодо перешкоджання професійній діяльності журналістів.

Так, задокументовано, що до будівлі Закарпатської ОДА охоронці періодично не впускали журналістів на сесії облради. «Це відбірковий допуск журналістів, недопуск окремої частини до засідання сесії обласної ради, яка є і має відбуватися на основі принципів гласності й публічності», – сказав журналіст Станіслав Данко, якого не впустили до Закарпатської ОДА через відсутність запрошення. Він розповів, що з 2017-го до 2020 року в його практиці це був п'ятий випадок перешкоджання журналістській діяльності. Один із них стався під час роботи з коле-

гою Оленою Мудрою. Журналіст зазначав, – «Ми й ще наші колеги виявили, що 1,5 млн гривень на двох проектах є сумнівними у використанні тих послуг, які купили, – сказала Олена Мудра. – Через ненадання інформації з договорів і актів виконаних робіт комунальним підприємством вони спочатку відповідали на мої запити, а потім перестали, то я звернулася із заявою до правоохоронних органів».

Випадки перешкоджання журналістській діяльності фіксували під час всеукраїнського проекту «Барометр свободи слова».

Регіональний представник Інституту масової інформації на Закарпатті Ярослав Гулан розповів, що лише за рік в Україні виявляють приблизно 229 можливих порушень: починаючи від допуску на сесії й закінчуючи відвертим фізичним перешкоджанням - побиттям.

«За офіційною інформацією із Закарпатської обласної прокуратури, у 2020 році було порушено 9 кримінальних проваджень за ст. 171 Кримінального кодексу України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», з яких було 5 закрито, а 4 справи – це справи, які розслідуються і досі - каже Ярослав Гулан [3].

Як бачимо, мотиви і цілі перешкоджання законній професійній діяльності журналістів вельми різноманітні: особистісні неприязні стосунки, кар'єризм, помилково зрозумілі інтереси служби, страх втратити посаду, небажання оприлюднювати інформацію щодо роботи очолюваного закладу тощо. Зокрема, ОСОБА_1 засуджено за ст. 171 КК України, у зв'язку з тим, що вона протиправно створила перепони щодо одержання інформації журналістом із приводу встановлення чи спростування факту жорстокого поводження з тваринами на території очолюваного КП «Швидкісний трамвай», чим вчинив перешкоджання законній діяльності журналіста [4]. Важливим елементом для правильної кваліфікації дій винуватих осіб за ст. 171 КК України виступає потерпіла особа цього кримінального правопорушення. Адже від правильної кваліфікації залежить подальша кримінальна відповідальність винної особи. Звертаємо увагу, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для ЗМІ, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [5, с. 302].

Відповідно до примітки до ст. 345-1 КК України під професійною діяльністю журналіста в ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1 КК України варто розуміти систематичну діяльність особи, пов'я-

зану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, теле-радіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його приналежність до ЗМІ підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів [6, с. 131].

Вивченням судової практики встановлено, що вірне визначення способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, впливає на правильність кваліфікації дій винуватої особи. Так, вироком Свалявського районного суду Закарпатської області від 20.09.2019 р. виправдано голову Полянської сільської ради за ст. 171 КК України. Встановлено, що останній не організував належний розгляд шести інформаційних запитів головного редактора та журналіста газети «Сила Народного Контролю», які ОСОБА_4 надіслала супровідним листом голові Полянської сільської ради. Виправдовуючи особу, суд зазначив, що обвинувачення в ненаданні доступу журналіста до інформації є неконкретним, оскільки склад злочину становлять дії, що полягають у незаконній відмові в доступі до інформації, а не дії, що полягають у ненаданні доступу до інформації [7]. Звернемося до причинного комплексу досліджуваного кримінального правопорушення. Економічними причинами вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 171 КК України, є нестабільність, що виявляється, перш за все, в безробітті і тривалому зростанні бюрократичного апарату, який має високий соціальний і матеріальний статус. Політичними причинами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, є: відсторонення населення від реальних важелів влади, від правотворчості і правозастосування, що сприяє дедалі більшому зростанню залежності населення від чиновників; проникнення в державні органи злочинних елементів; корупція. Психологічними причинами скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, є: деформація моральної свідомості чиновників і населення; правовий нігілізм дорослого населення; вкорінена у свідомість населення думка про неможливість боротьби з «бюрократичною машиною» і корумпованістю правоохоронних органів. Вважаємо, що причинами вчинення цього кримінального правопорушення також можуть бути негативне ставлення до засобів масової інформації, вкорінене у всіх шарах українського суспільства, велика кількість «жовтої преси», основною метою якої є розвага користувача інформації, низькі моральні стандарти в суспільстві і неправильне розуміння термінів «корпоративна етика», «корпоративна солідарність». Умовами ж, що сприяють вчинен-

ню кримінального правопорушення, виступають ті явища і факти, які безпо-середньо кримінальних правопорушень не викликають, але наявність яких може сприяти виникненню в особи наміру їх вчинити. Варто зазначити, що «класичні» умови вчинення злочинів (алкоголізм, наркоманія, бродяжництво, проституція, бідність) не характерні для перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Найчастіше виникає своєрідний «конфлікт інтересів» між винним і потерпілим, які мають схожі соціально-демографічні характеристики. Заключною частиною кримінологічної характеристики служить розробка рекомендацій щодо запобігання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, яке має складатися з якісного навчання і підбору співробітників правоохоронних органів для ефективної боротьби з даним видом кримінальних правопорушень, розробки специфічних заходів з оперативного реагування та розслідування зазначених кримінальних правопорушень, інформування журналістів та інших співробітників ЗМІ про форми і заходи захисту їхніх прав у рамках чинного законодавства. Є чимало способів їх втілити. Але, на нашу думку, на окрему увагу заслуговує саме думка С.Ю. Лукашевича, який зазначає, що реалізація заходів із запобігання злочинності, насамперед, можлива за допомогою різноманітного набору інструментів державного управління, зокрема шляхом застосування програмно-цільового підходу на різних рівнях за масштабом дії [8, с. 44–45].

Підсумовуючи вище зазначене, варто наголосити, що правильне визначення потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, наразі становить значну проблему у сфері законотворчості. Саме це стало предметом розгляду Верховного Суду, який своєю постановою від 19.08.2020 р., проаналізувавши два вищенаведені визначення поняття «журналіст», підсумував, що поняття, вказане в примітці до ст. 345-1 КК України, є значно ширшим, ніж те, що закріплене в згаданому Законі України. Так, законодавець в основу визначення цього поняття залучив у КК України функціональний критерій професії журналіста, тобто безпосередньо статус журналіста який пов'язується з діяльністю, з ознаками, зазначеними в примітці до ст. 345-1 КК України, а не з об'ємом посадою. Наступне, законодавцем у примітці до ст. 345-1 КК України не обмежився поширенням інформації тільки через ЗМІ, до яких належать друковані ЗМІ (преса) (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»), аудіовізуальні (електронні) ЗМІ (ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»), інформаційні агентства (ст. 1 Закону України «Про інформаційні агентства»), але і включив у зазначений перелік мережу Інтернет.

Тож, як бачимо, законодавчі неточності щодо визначення потерпілого, різні підходи до визначення понять і термінів, переліків тягнуть за собою певні неузгодженості при кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з перешкоджанням професійній діяльності журналістів призводить до проблем притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Ще раз зазначаємо, що захист професійної діяльності журналістів і права громадян на своєчасне отримання важливої інформації можливий лише на основі системи взаємопов'язаних норм кримінального законодавства, законодавства про засоби масової інформації і законів, що передбачають доступ громадян до інформації. На нашу думку таку діяльність необхідно буде посилити після воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_171/.
2. Рада посилила відповідальність за вчинення злочинів проти журналістів <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakon-zlochyny-proty-zhurnalisticiv/31082081.html>.
3. 5 випадків перешкоджання журналістській діяльності виявили на Закарпатті у 2020-му <https://suspilne.media/101807-5-vipadkiv-pereskozdzanna-zurnalistskij-dialnosti-viavili-na-zakarpatti-u-2020-mu/>.
4. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 29.03.2019 року в справі № 214/4970/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80823666>. (дата звернення 27.10.2020).
5. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97- ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 50. 302 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2011 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. 131 с.
7. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області від 20.09.2019 року № 306/1018/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84433914>. (дата звернення 27.10.2020)
8. Лукашевич С.Ю. Програмування і планування заходів запобігання злочинності та корупції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5. С. 41–46.